

Razvod braka

Suknaić, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:224927>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
KATEDRA ZA OBITELJSKO PRAVO

Ivana Suknaić

RAZVOD BRAKA

Završni rad

Voditelj završnog rada: izv. Prof. dr. sc. Barbara Preložnjak

Zagreb, 2022.

SAŽETAK

Ovaj rad bavi se pitanjem razvoda braka. Kako bi se definirao razvod braka u Hrvatskoj i uvidjele sve njegove specifičnosti, na samom početku rada analizira se povijesni tijek razvoda braka s naglaskom na poimanje razvoda u rimskom i kanonskom pravu te posebice u Hrvatskom pravnom sustavu u 20. stoljeću i ranije. Vidljivo je kako dolazi do prijelaza s rimskog na kanonsko pravo, a nakon toga do postepene liberalizacije pravnih normi u pogledu definiranja braka, razvoda i njegovih obilježja. Nakon analize povijesnog konteksta prelazi se na razmatranje pojma razvoda braka i vrste uzroka razvoda u suvremenom zakonodavstvu Republike Hrvatske, s posebnim naglaskom na Obiteljski zakon iz 2015. godine. Kasnije se tema proširuje na sam postupak razvoda, njegove specifičnosti i pravne posljedice, ulogu Centra za socijalnu pomoć, obiteljsko savjetovanje i obiteljsku medijaciju.

Ključne riječi: brak, roditeljska skrb, obitelj, neslaganje, savjetovanje, djeca.

SUMMARY

This paper deals with the issue of divorce. In order to define divorce in Croatia and to see all its specificities, at the very beginning of the paper, the historical course of divorce is analyzed, with an emphasis on the concept of divorce in Roman and Canonic law, and especially in the Croatian legal system in the 20th century and earlier. It is visible how there is a transition from Roman to Canonic law, and after that a gradual liberalization of legal norms regarding the definition of marriage, divorce and its characteristics. After the analysis of the historical context, we move on to consider the concept of divorce and the types of causes of divorce in the contemporary legislation of the Republic of Croatia, with special emphasis on the Family Law from 2015. Later, the topic expands to the divorce procedure itself, its specifics and legal consequences, the role of the Center for Social Assistance, family counseling and family mediation.

Key words: marriage, parental care, family, disagreement, consultation, children.

Sadržaj

1. UVOD	5
2. POVIJESNI PREGLED RAZVODA BRAKA	7
2.1. Razvod braka u rimskom pravu	7
2.2. Razvrgnuće braka u kanonskom pravu	8
2.3. Pravno uređenje razvoda braka u 19. i 20. stoljeću na području Europe.....	10
2.4. Razvod braka u Hrvatskom pravnom sustavu	11
2.4.1. Pravno stanje do sredine 20. stoljeća	11
2.4.2. Pravo na razvod braka u FNRJ/SFRJ	12
3. POJAM RAZVODA BRAKA I VRSTE UZROKA RAZVODA BRAKA	14
3.1. Pravna osnova razvoda braka u Obiteljskom Zakonu	15
3.1.1. Razvod braka zbog poremećenosti bračnih odnosa	15
3.1.2. Razvod braka zbog prestanka bračne zajednice.....	16
3.1.3. Razvod braka na temelju sporazuma bračnih drugova.....	17
4. POSTUPAK RAZVODA BRAKA I PRAVNE POSLJEDICE RAZVODA	18
4.1. Razvod braka povodom tužbe jednog bračnog druga	18
4.2. Sporazumni razvod braka	20
4.3. Uloga centra za socijalnu skrb u postupcima razvoda braka	21
4.4. Obvezno savjetovanje	22
4.5. Obiteljska medijacija.....	24
4.6. Pravne posljedice razvoda braka	26
5. ZAKLJUČAK	28
LITERATURA	30

1. UVOD

Neslaganja među ljudima i razilaženje u pogledu zajedničke budućnosti danas uglavnom rezultira razvodom braka. Iako to nekada nije bila tako ustaljena praksa, postojali su načini za razvod braka. Danas ta mogućnost stoji na raspolaganju svima koji se nalaze u braku, pa svjedočimo sve većem broju razvoda braka. Uglavnom je to, moglo bi se reći, posljedica suvremenog načina života i povećanja sloboda pojedinca, što je rezultiralo liberalizacijom pravnih normi koje reguliraju pitanje razvoda braka. Zanimljivi su podaci Državnog zavoda za statistiku koji govore o broju razvedenih brakova u Republici Hrvatskoj za period od 2000. – 2018. godine. Pojam divorcijaliteta označava stopu razvoda braka te „predstavlja broj razvedenih brakova na tisuću sklopljenih“¹. Ako usporedimo Hrvatsku s drugim europskim zemljama vidjet ćemo da Hrvatska ima relativno nizak divorcijalitet.

Osvrnemo li se na razdoblje od 2000. do 2018. godine i detaljnije pogledamo broj razvoda u Hrvatskoj. U tih 18 godina broj sklopljenih brakova pao je sa „22.017 na 19.921“², dok je broj razvedenih brakova porastao sa „4.419 na 6.125“³ što pokazuje da broj razvedenih brakova na 1000 sklopljenih porastao sa „200,7 na 308,5.“⁴ Iz ovoga zaključujemo da je stopa razvoda braka u Hrvatskoj u porastu, a uzmemo li u obzir da broj razvedenih brakova raste te da se broj sklopljenih brakova smanjuje vidljivo je da postoji sve veći broj stanovnika koji nisu u braku.

Zanimljivo je promotriti stanje razvoda braka u županijama Hrvatske pri čemu ćemo vidjeti da je najmanje razvedenih brakova bilo u Ličko senjskoj županiji gdje su „2017. bila samo 42 razvedena braka“⁵ što je u potpunosti normalno ako uzmemo u obzir da je tamo bilo i najmanje sklopljenih brakova zbog manjeg broja stanovnika. Najviše razvedenih brakova bilo je u Gradu Zagrebu gdje vidimo čak „1.298 razvedenih brakova 2017. godine“⁶ što je također razumljivo s obzirom da je bilo i najviše „sklopljenih brakova što iznosi čak 3.899.“⁷

¹ Hrabar, D., Hlača, N., Jakovac-Lozić, D., Korać Graovac, A., Majstorović, I., Čulo Margaletić, A., Šimović, I., Obiteljsko pravo, Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu, 2021., str. 99.

² Državni zavod za statistiku, Statistički ljetopis 2018, Zagreb. (u daljnjem tekstu: DZS, Statistički ljetopis 2018.)

³ DZS, Statistički ljetopis 2018.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ DZS, Statistički ljetopis 2018.

⁷ Ibid.

Pogledamo li statističke podatke o razvedenim brakovima u navedenim godinama u Republici Hrvatskoj, vidljiv je porast broja razvoda braka do 2016. godine, nakon čega dolazi do pada broja razvoda braka, no navedeno možemo povezati s manjim brojem sklopljenih brakova. Naime, „u 2020. zabilježeno je 783 razvoda braka manje (13,2% manje) u odnosu na 2019, odnosno u 2020. bila su 5 153 pravomoćno razvedena braka“⁸, ali moramo uzeti u obzir i činjenicu da „promatrajući broj sklopljenih brakova, 2020. u odnosu na 2019. sklopljeno je 4 565 brakova manje, odnosno 23,1% manje. Broj sklopljenih brakova u 2020. iznosio je 15 196.“⁹ Tako će sumarni podaci ipak pokazati da je broj razvedenih brakova u odnosu na broj sklopljenih značajno porastao, ipak, općenito gledano možemo reći apsolutne brojke razvedenih brakova padaju u periodu od 2016. godine.

Međutim, kasnije bilježimo ponovni rast broja rastavljenih brakova.¹⁰ Usporedbom podataka iz 1950. i 2019. godine, opažamo zanimljiv trend značajnog porasta broja razvoda brakova. Tako su 1950. godine bila 83 rastavljena braka na 1000 sklopljenih, a 2019. čak 300 rastavljenih na 1000 sklopljenih brakova.¹¹ Taj podatak govori na o ozbiljnosti i učestalosti pojave promatranog fenomena. Za primijetiti je kako gotovo svaki treći sklopljeni brak u Republici Hrvatskoj završi razvodom.

Posebno je zanimljiv podatak da je 2019. godine od 5.936 razvedenih brakova, čak 3.275 bilo brakova s uzdržavanom djecom, a ukupni broj uzdržavane djece bio je 5.205.¹² Statistički podaci govore nam da su 2019. godine u 77,6% slučajeva djeca dodijeljena majci, što je gotovo isti postotak kao i 1960. kada je ista situacija bila u 78,8%.¹³ Situacija se drastično promijenila po pitanju zajedničkog skrbništva, pa je tako 2019. godine bilo 9,4% slučajeva u kojima su djeca dodijeljena i ocu i majci, dok je 1960. godine taj postotak bio 5,7%.¹⁴

Zbog učestalosti pojave promatranog fenomena razvoda braka, u ovom ćemo se radu baviti upravo tom temom, kako bismo pridonijeli analizi ovog koncepta. Naime, razvod braka pravni je proces koji ima zadani tijek i potrebno ga je pobliže opisati i problematizirati. Proučavanjem literature nastale na temelju dosadašnjih istraživanja i analiza, a vezane za razvod braka te pravnih normi koje reguliraju pitanje razvoda braka, napraviti će se analiza mogućnosti i načina

⁸ Državni zavod za statistiku, Broj živorođene djece u 2020., 2021, Zagreb (u daljnjem tekstu: DZS, Broj živorođene djece u 2020., 2021.)

⁹ DZS, Broj živorođene djece u 2020., 2021.

¹⁰ Državni zavod za statistiku, Žene i muškarci u Hrvatskoj 2021., Zagreb (u daljnjem tekstu DZS, Žene i muškarci u Hrvatskoj, 2021.)

¹¹ DZS, Žene i muškarci u Hrvatskoj, 2021.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

razvoda braka, proučavajući sam pojam razvoda braka te vrste uzroka razvoda, kao i postupak razvoda te njegove pravne posljedice.

2. POVIJESNI PREGLED RAZVODA BRAKA

2.1. Razvod braka u rimskom pravu

Razvod braka možemo promatrati daleko u prošlost, jer „po mišljenju istraživača pravne povijesti mogućnost lakog raskida braka postojala je od davnine. O toj pojavi zabilježeni su primjeri u raznim društvenim zajednicama koji su uglavnom više slični nego različiti“¹⁵, ali najranije što je potrebno ići za potrebe ovoga rada bilo bi rimsko pravo, koje je na obuhvatan i precizan način nastojalo definirati pitanje braka i njegova razvrgnuća.

Rimsko je pravo na zanimljiv način definiralo pojam braka i njegove valjanosti, pa tako kaže da su „brak činila dva konstitutivna elementa koja su morala kumulativno postojati da bi brak uz honor matrimonii proizvodio pravne učinke – činjenica postojanja životne zajednice muškarca i žene (objektivna pretpostavka) i affectio maritalis, tj. želja za postojanjem te zajednice (subjektivna pretpostavka). Dakle, brak neće biti valjan ako postoji puka zajednica i ako postoji solo animo“¹⁶. Dakle, brak je počivao na pristanku i volji supružnika i bez toga je bio ništavan. Radi se o vrlo liberalnoj definiciji braka koja već sama po sebi definira razvod braka.

Pretpostavimo li da se brak temelji na dva spomenuta stupa – životnoj zajednici žene i muškarca te volji da čine bračnu zajednicu, opravdanje razvoda braka možemo pronaći upravo u tim sastavnim dijelovima valjanog braka, pa tako možemo zaključiti da „ za razvod braka nije trebao postojati neki određen razlog. Iako je razvod braka bez opravdana razloga s moralno-etičkog aspekta bio zaboran, pravno nije bio zabranjen“¹⁷. Međutim, iako se definicija braka i mogućnost razvoda čine liberalnim, oni normativno to i jesu, ali i sam Bratković navodi kako

¹⁵ Alinčić, M. Rastava i razvod braka u 20. stoljeću. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu. 2002.

¹⁶ Bratković, M. Razvrgnuće braka u rimskom, kanonskom i suvremenom hrvatskom obiteljskom pravu. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu. 2011., str. 112.

¹⁷ Ibid.

se volja temeljila na običajima, pa je krutost običaja onemogućavala ili barem otežavala razvod braka u praksi¹⁸. Vidimo kako je brak u rimskom pravu, iako normativno relativno liberalan, po samoj definiciji braka i mogućnosti njegova razvrgnuća, ipak konzervativan, zbog načina realizacije spomenutih pojmova u praksi kroz običaje.

Zanimljivo je da je „na kraju Republike, a još više na početku Carstva, brak je za mnoge označavao samo prolaznu vezu koja se nepromišljeno sklapa i razvrgava. Takvom je shvaćanju doprinio i izostanak zabrane ponovnog sklapanja već razvedena braka“¹⁹, što potvrđuje prethodno iznesene teze o običaju koji je igrao glavnu ulogu u istinskom definiranju braka u praksi i njegovu razvrgavanju. Vidimo kako se nepostojanje zabrane ponovne ženidbe nakon razvoda smatra razlogom što se brak kao institut relativizirao i izgubio značaj kakav je imao normativno.

Bratković analizira i intervenciju države s ciljem spašavanja koncepta braka i njegove pojave u praksi i kaže kako „neki stručnjaci u tim zahvatima uočavaju prvo zadiranje pravničke doktrine u uređenje razvoda braka“²⁰. To nam govori kako je država prepoznala odstupanje od normativnih definicija braka i običajnost kao glavni problem za brak i obitelj. Međutim, uloga države u ovom cjelokupnom procesu dokazuje kako je između normativnog poimanja braka i poimanja braka u praksi značajna razlika.

Može se reći da je definicija braka u rimskom pravu liberalna, ali kako je došlo do previda prilikom pravne definicije braka, a to se dogodilo zanemarivanjem važnosti običaja, brak i njegov razvod u praksi su se realizirali vrlo konzervativno. Vidljiv je jasan raskorak između normativnog i praktičnog poimanja razvoda braka u kontekstu rimskog prava.

2.2. Razvrgnuće braka u kanonskom pravu

Kanonsko pravo definiralo je brak i mogućnost njegova razvrgavanja na drugačiji način od rimskog prava, ali taj prijelaz u definiciji braka i razvoda nije bio brz i oštar. Naime „još i za vrijeme Justinijana, kršćanskog cara, u bračnoj je sferi zadržano načelo razrješivosti braka, iako su de facto uvedene kazne za gotovo sve slučajeve razvođenja, osim za one koji su se smatrali

¹⁸ Bratković, op. cit. (bilj. 16), str. 112.

¹⁹ Cf. ibid., str. 113.

²⁰ Bratković, op. cit. (bilj. 16), str. 193., prema: Cf. Enciclopedia del diritto, ur. C. Morati i S. Pugliatti, Milano, 1958.; Schlesinger, Rudolf, Ueber die Form der Ehescheidung bei den Römern seit der lex Julia de adulteriis, Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft, Bd. 5, 1866.

božanskom intervencijom (*divortium bona gratia*). Međutim, nakon njega će se i to postupno mijenjati²¹. Primjećujemo da je ipak postojao svojevrsni kontinuitet u poimanju braka i mogućnosti razvoda i da uvedene pravne promjene nisu bile nagle kako bi se postepeno uvele izmjene u definiciji promatranih pojmova u skladu s naukom Crkve. Neizostavno je razumjeti „važnost koju Biblija pridaje braku i obitelji vidi se iz činjenice da se sedam od Deset zapovijedi Božjeg moralnog zakona bavi njihovim funkcijama“²², jer iz toga kasnije proizlaze norme definirane u kanonskom pravu.

Rimsko pravo koristilo je riječ brak i temeljilo ga na ranije spomenutim stupovima, dok „doktrina Katoličke crkve koristi riječ ženidba za ono što se u svjetovnoj sferi, kao i u suvremenim zakonodavstvima, koristi riječ brak“²³. Mogli bismo reći da je najradikalnije promjena u poimanju braka od strane kanonskog prava u odnosu na rimsko „donio II. vatikanski koncil, koji polazi od činjenice da je u suvremenosti ženidba neprestano dovođena u pitanje poligamijom, pošašću rastave, takozvanom slobodnom ljubavlju i drugim deformacijama. Brak je, naime, sukladno odlukama II. vatikanskog koncila, intimna zajednica bračnoga života i ljubavi, koju je Stvoritelj utemeljio i providio vlastitim zakonima, sazdaje se bračnom vezom, to jest osobnim neopozivim pristankom“²⁴. Na njemu su, kao što vidimo jasno definirane opasnosti po brak toga vremena. Pogledamo li pobliže možemo zamijetiti kako su navedene opasnosti upravo one s kojima nije napravljen prekid još od rimskog prava. Vidimo i uvođenje pojma neopozivog pristanka, što čini vrlo jasno odvajanje od rimskog prava koje je definiralo volju za sudjelovanje u bračnoj zajednici koja se (normativno) u bilo kojem trenutku mogla opozvati.

Kanonsko pravo bilo je znatno konzervativnije i u samom normativnom propisivanju braka i (ne)mogućnosti razvoda, pa je normativna definicija imala većeg utjecaja na praksu nego što je to bio slučaj u rimskom pravu.

²¹ Bratković, op. cit. (bilj. 16), str. 124.

²² Rock, Calvin B., "Brak i obitelj." *Biblijski pogledi*, 11:1-2/2003

²³ Bratković, op. cit. (bilj. 16), str. 124.

²⁴ Cf. *ibid.*, str. 125, prema: Geroso (n. 58), str. 200.

2.3. Pravno uređenje razvoda braka u 19. i 20. stoljeću na području Europe

Kako su se na području Europe počele razvijati moderne države, došlo je do slabljenja njihove povezanosti s Crkvom. Naime pojavom građanskog društva došlo je do povezanosti građana s državama, a garant vlasti više nije bila Crkva već odnos s narodom. To je rezultiralo i promjenama u zakonima.

Moramo naglasiti kako je taj odnos Crkve i države još uvijek ostao značajan, ali zakoni doneseni od strane država nisu više bili usko vezani za pravne norme kanonskog prava. Ta sudbina zahvatila je i pitanje braka. Naime, „pojavom nekoliko europskih građanskih zakonika u 19. stoljeću, s odredbama koje uređuju brak i obiteljske odnose, počelo je novo razdoblje u reguliranju pojma i prava na prestanak braka. Normiranje mogućnosti raskida braka za života žene i muža, i to isprva na zahtjev samo jednog od njih, a kasnije i na njihovo sporazumno traženje. Države koje su takve propise donijele ukinule su primjenu načela nerazrješivosti (valjano sklopljenog) braka, koje je nekoliko stoljeća ranije bilo uspostavljeno vjerskim propisima“²⁵. Kanonsko pravo postepeno je zamijenilo rimsko, a građanski zakonici u 19. stoljeću počeli su mijenjati pogled na brak i razvod u odnosu na kanonsko pravo.

Tako na Francuskom primjeru već s kraja 18. stoljeća vidimo da je „obvezatni građanski brak (...) bio je rezultat sukoba između crkvenih i državnih vlasti u kojem je država preuzela od crkve vođenje određenih društvenih poslova (...) brak je uvršten u kategoriju građanskih ugovora koji može biti raskinut uzajamnim pristankom žene i muža“²⁶. Država je zapravo htjela preuzeti poslove definiranja društvenih odnosa, a to je mogla jedino obrazlaganje svjetovnih praksi, za razliku od crkve koja se pozivala na vlastite duhovne dogme. Tako je time započeo proces donošenja građanskih zakonika kojima su se zamjenjivale dotad prevladavajuće pravne norme kanonskog prava.

Dvadeseto stoljeće donijelo je nove promjene koje se išle na ruku građanskim zakonima. Tako su države ponovno započele proces liberalizacije pogleda na brak i razvod. „Tijekom 20. stoljeća, u kojem su države ostvarile potpunu nadležnost za pravno uređenje obiteljskih odnosa, u svim europskim zemljama uslijedile su reforme bračnog prava. Izrazitijih promjena bilo je upravo u regulaciji instituta razvoda braka tako da je većina početnih i bitnih obilježja te osnove prestanka braka znatnije izmijenjena“²⁷. Kroz proces ostvarenja pune pravne nadležnosti za

²⁵ Alinčić, op. cit. (bilj. 15), str. 1159-1160.

²⁶ Cf. ibid., str. 1162.

²⁷ Alinčić, op. cit. (bilj. 15), str. 1160.

pravno uređenje vidimo proces razvoja i jačanja države kao glavnog aktera u formiranju pravnog poretka. To je rezultiralo slabljenjem uloge Crkve, što je vidljivo i iz liberalizacije poimanja braka i razvoda, a „ocjenjujemo li dosege provedenih reformi, rečeno je, primjerice, da je u relativno kratkom razdoblju brak svagdje transformiran tako što je od pravne veze koja se mogla raskinuti samo zbog ozbiljna povoda postao odnos koji je više ili manje raskidljiv voljom muškarca ili žene“²⁸. Dakle, vidimo kako se više nije govorilo o neraskidivosti odnosa već o društvenom odnosu koji je mogao biti razvrgnut pod određenim uvjetima (znatno jednostavnijim od uvjeta u kanonskom pravu) ako se za to pokazala potreba.

2.4. Razvod braka u Hrvatskom pravnom sustavu

Ova dosad opisana povijesna geneza pravnog pogleda na pitanje braka i razvoda utjecala je i na Hrvatsku, jer je ovaj „europski“ kontekst razvoja pravnih normi, od rimskog, preko kanonskog prava, pa sve do građanskih zakonika, oblikovao i Hrvatske pravne norme koje su u daljoj i bližoj prošlosti definirale pitanje braka i razvoda. Kratko izloživši širi kontekst razvoja pravne definicije braka i razvoda, u narednom djelu rada puno ćemo se detaljnije posvetiti pitanju braka i razvoda u Hrvatskoj.

2.4.1. Pravno stanje do sredine 20. stoljeća

Hrvatska u 19. stoljeću bila podijeljena, „u Dalmaciji i Istri na snazi bilo austrijsko, Međimurju, Baranji i Rijeci ugarsko pravo, a u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji odredbe Općeg građanskog zakonika i Zakona o brakovima katolika te Naputak za duhovne sudove u bračnim predmetima“²⁹. Navedena podijeljenost Hrvatskog teritorija i zakona koji su na njemu postojali dovela je, za pretpostaviti je, do otežanog procesa donošenja modernih (za to vrijeme) zakona koji bi definirali brak i razvod, i onemogućila uvođenje jedinstvenog zakonika koji bi uredio ta pitanja.

²⁸ Ibid., str. 1160, prema: M. A. Glendon, *The Transformation of Family Law*, The University of Chicago Press, 1989, str. 149.

²⁹ Dobrovšak, Ljiljana, "Ženidbeno (bračno) pravo u 19. stoljeću u Hrvatskoj", *Croatica Christiana periodica*, 29:56/2005, str. 77.

U Hrvatskoj se uvodi „austrijski Opći građanski zakonik (1853.) (...) u njemu je propisana nerazrješivost katoličkog i razrješivost akatoličkog braka“³⁰. Zanimljiv je odnos prema poimanju rastave braka za katolike i one koji to nisu. Vidimo kako je došlo do svojevrstne kombinacije kanonskog i građanskog zakona, vjerojatno jer je katolička crkava i dalje imala značajan utjecaj na zakonodavca, ali on je odlučio ne zanemariti niti zahtjeve dijela stanovništva koji je zagovarao građanske zakonike. Ipak se uspjelo prevladati pravnu razjedinjenost propisa kao posljedicu teritorijalne razjedinjenosti i donijeti opći zakonik.

Alinčić navodi i da se propisi tog zakonika nisu odnosili na vjernike triju najvećih zajednica, pa je država u biti imala tek ograničenu mogućnost slobodnog definiranja braka i razvoda³¹. Dakle, Hrvatskoj je liberalizacija pitanja razvoda braka i njegovog pravnog normiranja tekla ipak nešto sporije nego u nekim drugim zemljama Europe kako smo spomenuli u ranijim poglavljima. Uloga pravnih propisa kanonskog prava ostala je jaka i uvelike je definirala pitanje razvoda, iako je društvo težilo k građanskom uređenju.

Ulogu Katoličke crkve i jačinu njezinih nastojanja u dominaciji kanonskog prava nad građanskim po pitanju braka vidimo i po tome što je „Hrvatska javnost zajedno s pojedincima izražavala različite stavove zbog pravne raznolikosti koja je dovodila odredbe Odjela za bogoštovlje i nastavu, koji su se pozivali na državne zakone, u suprotnost s odredbama Nadbiskupskog stola, koji su se pozivali na crkvene zakone. Biskup Strossmayer, kao predstavnik Katoličke crkve svoga vremena, žestoko se protivio ozakonjenju civilnog braka između Židova i kršćana jer je smatrao da bi to mogao biti prvi korak uvođenju civilnog braka uopće“³². Crkva je imala zadaću štititi poimanje braka i razvoda po kanonskom pravu i onemogućiti definiranje tih koncepata u skladu s građanskim pogledom. Možemo zaključiti da je primjetna ranije spomenuta borba kanonskog i građanskog pristupa u ostalim dijelovima Europe koju smo spomenuli u ranijim poglavljima kako bi nam služila kao širi kontekst proučavanja pitanja razvoda braka u Hrvatskoj. U Hrvatskoj je pojava građanskog zakonika koji bi bio jasno odvojen od ranije prisutnih normi iz kanonskog prava tekla nešto sporije nego u ostalim Europskim zemljama.

2.4.2. Pravo na razvod braka u FNRJ/SFRJ

³⁰ Alinčić, op. cit. (bilj. 15), str. 1170.

³¹ Ibid.

³² Dobrovšak, op.cit. (bilj. 29), str. 97.

Tek se nakon Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj uvodi Opći zakon o braku, a Alinčić navodi kako su upravo najveće promjene u tom zakonu od 1946. – 1999. bilo oko definiranja razvrgavanja/rastave braka³³. To pitanje napokon je počelo zauzimati važno mjesto u definiranju braka iz pozicije pravnog normiranja. Spomenuti zakon nastao je u skladu sa Švicarskim građanski zakonikom iz 1907. godine, a glavni razlozi razvoda bili su krivnje bračnog druga, ali nije ozakonjeno sporazumno razilaženje/rastajanje³⁴, što nam potvrđuje već ranije spomenute navode da je Hrvatska zaostajala u pitanju donošenja građanskog zakona, jer on je donesen tek 1946. godine, a temeljio se na građanskom zakoniku druge europske zemlje iz 1907. godine. Druge zemlje ranije su prošle cjelokupan proces, a za Hrvatsku je to razdoblje građanskog definiranja i redefiniranja razvoda započelo tek nakon Drugog svjetskog rata.

Godine 1978. dolazi do uspostave republičkog obiteljskog zakonodavstva u kojem su opisani uzroci razvoda braka, pravo na tužbu te sporazumni raskid braka³⁵. Primjećujemo da su uvedene promjene išle u smjeru definiranja sporazumnog raskida. Uvedeno je da se „prije sudskog brakorazvodnog postupka obvezatno provodio postupak radi pokušaja mirenja pred organom starateljstva (tj. centrom za socijalnu skrb). Glavna svrha instituta mirenja bila je utjecati na bračne drugove da se dogovaraju i bez neprijateljstva urede posljedice razvoda braka, osobito vodeći računa o interesima zajedničke djece“³⁶.

Da je u tom razdoblju došlo do liberalizacije braka i olakšavanja mogućnosti razvoda vidimo i po tome što je „Obiteljski zakon određivao da će sud rastaviti brak ako utvrdi da su bračni odnosi teško i trajno poremećeni, ili ako je od prestanka bračne zajednice protekla godina dana, ili ako oba bračna druga sporazumno zahtijevaju rastavu braka (čl. 43).“³⁷. Definiranje razloga rastave braka postalo je puno općenitije od ranijih zakonika i prava, što dokazuje kako je zakonodavac išao u smjeru pojednostavljenja razvrgavanja braka u slučajevima u kojima se za to pokazala potreba.

Tome svjedoči navod kako: „Bračnim drugovima koji odluče zajednički zatražiti rastavu braka omogućen je jednostavan postupak jer sporazumni zahtjev ne mora sadržavati razloge za rastavu i sud ne ispituje okolnosti iz bračnog života. Međutim, neke pojedinosti iz obiteljskog života relevantne su ako brani drugovi imaju djecu (za koju su dužni skrbiti prema zakonskim odredbama o roditeljskoj skrbi i odgovornosti), jer se u parnici raspravlja o zbrinjavanju djece

³³ Alinčić, op. cit. (bilj. 15), str. 1171.

³⁴ Cf. ibid., str. 1171.

³⁵ Cf. ibid., str. 1172.

³⁶ Cf. ibid., str. 1172-1173.

³⁷ Cf. ibid., str. 1174.

nakon razlaza roditelja³⁸. Tako je novi zakon nastojao definirati što će se dogoditi i kako će se upravljati bračnom „ostavštinom“ (npr. djecom), a ne nužno sprječavati razvod braka. Rezultat je to shvaćanja da je „razvod braka čimbenik koji najviše pridonosi povećanju broja obitelji s jednim roditeljem i, s obzirom na stres koji izaziva kod članova obitelji, može imati različite posljedice na psihosocijalni razvoj djece“³⁹. Zahvaljujući tome, kasnije se saznalo da „razvod braka značajno utječe na mentalno zdravlje djece razvedenih roditelja“⁴⁰ pa je to postao zasebna tema za proučavanje. Svijest o mogućnosti i sve češćoj potrebi razvoda braka u suvremenom načinu života ugrađena je u spomenuti zakon tako što se ozbiljno raspravljalo o budućnosti djece u slučaju rastave roditelja, što je postalo bitnije od samih razloga rastave ukoliko se radi o sporazumnom raskidu braka.

Mogli bismo zaključiti da je tek u drugoj polovici 20. stoljeća došlo do definiranja braka i razvoda u okviru građanskog pristupa bez nametanja normi iz kanonskog prava i da su tek tada udareni temelji današnjeg pravnog pristupa razvodu braka u Hrvatskoj, iako je kasnije došlo do nekih značajnih promjena kojima ćemo se baviti i detaljno ih obrazložiti dalje u ovom radu.

3. POJAM RAZVODA BRAKA I VRSTE UZROKA RAZVODA BRAKA

Kada govorimo o razvodu braka u suvremenoj Hrvatskoj pravnoj regulativi, njega pronalazimo u skupini razloga prestanka braka. Zbog toga je važno definirati i pojam prestanka braka, a on kaže da je „prestanak braka pravni institut i pravna osnova kojom brak kao pravni odnos završava“⁴¹. I pri samoj definiciji prestanka braka možemo to staviti u kontekst s ranije promatranim razvojem prava na rastavu braka. Tako se danas, u važećoj pravnoj regulativi Republike Hrvatske govori o odvajanju građanskog poimanje braka od vjerskog poimanja. To pokazuje i činjenica da u slučaju da dođe do građanskog prestanka braka to „ne utječe na obveze koje bračni drugovi (i dalje) imaju prema propisima vjerske zajednice u kojoj su brak

³⁸ Alinčić, op. cit. (bilj. 15), 1174-1175.

³⁹ Čavarović-Gabor, Branka, "Povezanost razvoda braka roditelja i simptoma traume kod djece." Ljetopis socijalnog rada, 15:1/2008., str. 70.

⁴⁰ Matošević, Jelena, "Mentalno zdravlje djece razvedenih roditelja.", Psychē : Časopis studenata psihologije, 3:1/2020., str.58.

⁴¹ Hrabar, et. al. (op. cit. u bilj. 1), str. 82.

sklopili⁴². Vidljiva je odvojenost vjerskih zakona od građanskih zakona i to je osnova postavka na kojoj se temelje pravne norme u Hrvatskoj danas.

Postoje četiri pravne osnove prestanka braka propisane u članku 47. Obiteljskog zakona, a to su: „1. Bez obzira na oblik u kojemu je sklopljen, brak prestaje smrću bračnog druga, proglašenjem nestalog bračnog druga umrlim, poništajem ili razvodom. 2. Brak prestaje poništajem ili razvodom kad odluka suda o poništaju ili razvodu braka postane pravomoćna. 3. Ako je nestali bračni drug proglašen umrlim, brak prestaje danom koji je pravomoćnom odlukom suda utvrđen kao dan smrti nestalog bračnog druga. 4. Ako brak sklopljen u vjerskom obliku prestane prema odredbi stavka 2. ovoga članka, prestanak braka ne utječe na obveze bračnih drugova koje proizlaze iz propisa vjerske zajednice pred kojom je brak sklopljen⁴³. Za temu ovog rada najvažniji je stavak 2. koji govori o braku koji prestaje razvodom. Kako bismo se bavili pojedinostima vezanim za razvod braka moramo ga definirati iz pozicije današnjeg pravnog shvaćanja tog koncepta. „Definicija razvoda braka jest da je to pravna osnova prestanka braka za života bračnih drugova odlukom suda zbog okolnosti koje su nastale tijekom braka⁴⁴. Nadalje, do razvoda braka dolazi u tri slučaja, a to su prema Hrabar i suradnicima sljedeće situacije: situacija „poremećenosti bračnih odnosa, prestanka bračne zajednice, sporazuma bračnih drugova“⁴⁵, a detaljnije ćemo ih objasniti u narednim poglavljima.

3.1. Pravna osnova razvoda braka u Obiteljskom Zakonu

3.1.1. Razvod braka zbog poremećenosti bračnih odnosa

Kada govorimo o poremećenosti bračnih odnosa, pod tim podrazumijevamo „stanje bračnih odnosa do kojeg je dovelo postojanje neke druge okolnosti. U praksi su to različita ponašanja

⁴² Hrabar, et. al. (op. cit. u bilj. 1), str. 82., prema: Obiteljski zakon, čl. 47. st. 4 (Narodne Novine br. 103/15, 98/19)

⁴³ Obiteljski zakon, čl. 47 (Narodne novine br. 103/15, 98/19, dalje: ObZ)

⁴⁴ Hrabar, et. al. (op. cit. u bilj. 1), str. 93.

⁴⁵ Cf. ibid., str. 95.

bračnih drugova koja negativno utječu na emocionalne odnose...“⁴⁶. Može se reći da se u suštini se radi o nepostojanju volje kod jednog ili oba partnera za održavanje kvalitetnog braka. To su situacije poput preljuba, alkoholizma i drugih aktivnosti pojedinca kojima narušava bračni sklad. Obiteljski zakon iz 2015. godine prepoznaje taj razlog rastave braka i koristi ga kao pravnu osnovu razvoda. Situacija je ista i u Obiteljskom zakonu iz 2003. godine⁴⁷. Čak i u slučaju prepoznavanja takvog stanja od strane oboje bračnih drugova i odluke da se rastave zbog tih razloga, važno je naglasiti da, prema Hrabar i suradnicima, takvo stanje mora utvrditi i treća strana, kako bi se takvo stanje koje je razlog za razvod braka utvrdilo i iz objektivne pozicije, a ne samo one subjektivne koja se odnosi na pogled partnera na pitanje razvoda⁴⁸. Naravno, sud će brak rastaviti ako se utvrdi teška poremećenost koja podrazumijeva nemogućnost popravljivanja bračnih odnosa.

Usporedimo li sve navedeno s ranije promatranim tijekom razvoja bračnog prava i razvoda braka, možemo vidjeti kako je ovdje do izražaja došla važnost objektivnog sagledavanja nemogućnosti za održavanje braka i iz toga proizašla stvarana potreba za njegovim raskidom. Tako je uveden element treće strane, kao objektivne strane u cjelokupnom postupku, kako se ne bi samo na osnovu subjektivnih stajališta bračnih drugova poništio razvratio njihov brak.

3.1.2. Razvod braka zbog prestanka bračne zajednice

Prestanak bračne zajednice novi je koncept koji se ne nalazi u, na početku razrađenim pravnim pogledima na razvod braka, međutim, kao i u Obiteljskom zakonu iz 2015. godine, možemo ga pronaći i u onom iz 2003. godine. Naime, ovdje se ne radi o nekoj vrsti „prekoračenja“ ili nepravde koju je učinio jedan ili oba bračna druga za brak u kojem se nalaze, kao što je to slučaj u razvodu braka zbog poremećenosti bračnih odnosa. U ovom slučaju govorimo o prestanku bračne zajednice, koju moramo jasno odvojiti od samog braka. Tako se kaže da se „brak i bračna zajednica u svojem se trajanju mogu poklapati, no bračna zajednica može prestati i prije braka“⁴⁹. Dakle, može doći do nekog oblika ne življenja na istoj adresi, što sugerira nepostojanje zajedničkog života i zbog toga jedan od supružnika, u skladu s Obiteljskim zakonom

⁴⁶ Hrabar, et. al. (op. cit. u bilj. 1), str. 95.

⁴⁷ Obiteljski zakon (Narodne novine br. 116/03).

⁴⁸ Hrabar, et. al. (op. cit. u bilj. 1), str. 96.

⁴⁹ Hrabar, et. al. (op. cit. u bilj. 1), str. 96.

iz 2015. može tražiti razvod braka. Međutim, predviđa se još jedna situacija, a to je da „nedostaje voljni element braka (*animus*), pri čemu manjkaju svi sadržaji koji čine brak“⁵⁰. To također može biti razlog razvoda braka.

Usporedimo li današnji Obiteljski zakon u Republici Hrvatskoj iz 2015. godine, s ranije promatranim razvojem pravnog poimanja razvoda braka, vidimo kako brak dobiva neka nova obilježja, a bračni drugovi imaju puno šire obveze kako bi se brak smatrao kvalitetnim i onemogućio se njegov razvod. Nije dovoljno samo postojanje pravnog statusa bivanja u braku, nego je uveden i koncept bračne zajednice koji pretpostavlja i jasno definira voljne elemente braka kao svojevrsne obveze partnera. Tako i nepostojanje voljnih elemenata i život udaljen od bračnog druga postaju razlozi za razvod braka uzrokovan prestankom bračne zajednice.

Moguće su i situacije u kojima bračni drugovi radi nekih obveza žive odvojeno i tako zadovoljavaju jedan uvjet prestanka bračne zajednice, ali zapravo postoje redoviti voljni elementi braka, kao drugi element bračne zajednice. U takvim situacijama ne dolazi do razvoda braka, jer fizička udaljenost jednog bračnog druga nije rezultirala nepostojanjem voljnih elemenata braka.

3.1.3. Razvod braka na temelju sporazuma bračnih drugova

Mogućnost razvoda braka na temelju sporazuma bračnih drugova postoji i u Obiteljskom zakonu iz 2003., kao i u Obiteljskom zakonu iz 2015. godine. Ona je omogućila razvod braka ukoliko se za nju opredijele i dogovore oba partnera. Radi se o zajedničkom zahtijevanju razvoda braka. Ovdje se radi o dogovoru bračnih drugova da raskinu svoj brak. Već sama dobra volja i dogovor oba partnera govori nam da se radi o najkvalitetnijem načinu razvoda braka i da postoji pretpostavka da će se bračni drugovi dogovoriti i o ostalim odnosima koje je potrebno definirati prilikom rastave braka. U navedenom slučaju provodi se „izvanparnični postupak, jer su bračni drugovi suglasni o razvodu braka, te sudu podnose prijedlog za sporazumni razvod braka“⁵¹, pa već po samom načinu pravnog razrješenja takvog braka vidimo da je postupak jednostavan i znatno pogodniji za bračne drugove od onoga u slučaju poremećenosti bračnih odnosa ili nepostojanja bračne zajednice.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Hrabar, et. al. (op. cit. u bilj. 1), str. 97.

4. POSTUPAK RAZVODA BRAKA I PRAVNE POSLJEDICE RAZVODA

Postupak razvoda braka mogu pokrenuti isključivo bračni drugovi te sudjeluju osobno pa čak i osoba „lišena poslovne sposobnosti za davanje osobnih izjava samostalno podnosi tužbu odnosno prijedlog za sporazumni razvod braka“⁵², no tu veliku ulogu ima sud koji mora donesti odluku o daljnjem poduzimanju radnji u postupku čemu prethodi mišljenje centra za socijalnu skrb. Postoje dva postupka razvoda braka – parnični i izvanparnični. Parnični postupak pokreće se tužbom jednog bračnog druga, a izvanparnični postupak ako postoji sporazumni razvod braka. Naime, oba postupka imaju za posljedicu prestanak braka što ima svoje specifične pravne učinke.

4.1. Razvod braka povodom tužbe jednog bračnog druga

Kao što smo već naveli, kada se radi o razvodu braka povodom tužbe jednog bračnog druga pokreće se parnični postupak. Pokreće se pred sudom na način da se tužba dostavi „Općinskom sudu prema mjestu prebivališta tuženika odnosno sudu na čijem su području bračni drugovi imali posljednje zajedničko prebivalište.“⁵³ Sam sadržaj tužbe obuhvaća „zahtjev u pogledu glavne stvari i sporednih traženja, činjenice na kojima tužitelj temelji zahtjev, dokaze kojima se utvrđuju te činjenice, a i druge podatke koje mora imati svaki podnesak.“⁵⁴ Pod drugim podacima koje mora imati svaki podnesak smatra se izvod iz matice vjenčanih, te rodne listove maloljetne djece ukoliko ih imaju, zatim „oznaku suda, ime, prebivalište, odnosno boravište stranaka, osobni identifikacijski broj stranke koja podnosi podnesak, predmet spora, sadržaj izjave i potpis podnositelja.“⁵⁵ Navedeni dokumenti ne bi smjeli biti stariji od 6 mjeseci, a moraju biti u originalu.

⁵² Cf. *ibid.*, str. 94.

⁵³ Zakon o parničnom postupku, čl. 54. (Narodne novine, 117/03, dalje: ZPP)

⁵⁴ čl. 186. ZPP

⁵⁵ čl. 106. ZPP

Ako bračni drugovi u povodu tužbe za razvod braka imaju zajedničko maloljetno dijete mogu predložiti: „s kojim će roditeljem dijete stanovati i način ostvarivanja roditeljske skrbi, ostvarivanje osobnih odnosa djeteta i roditelja s kojim dijete neće stanovati i visinu uzdržavanja djeteta. Pritom sud nije vezan prijedlogom bračnih drugova.“⁵⁶ Ukoliko bračni drugovi nisu predložili uređivanje predmetnih pitanja, „sud će po službenoj dužnosti odlučiti s kojim će roditeljem dijete stanovati i o načinu ostvarivanja roditeljske skrbi, o visini uzdržavanja djeteta, kao i o ostvarivanju osobnih odnosa djeteta i roditelja s kojim dijete neće stanovati.“⁵⁷ Također, „uz tužbu radi razvoda braka kada bračni drugovi imaju zajedničko maloljetno dijete tužitelj je dužan priložiti izvješće o obveznom savjetovanju i dokaz o sudjelovanju na prvom sastanku obiteljske medijacije.“⁵⁸ U slučaju da „uz tužbu podnese izvješće o obveznom savjetovanju starije od šest mjeseci, sud će tužbu radi razvoda braka odbaciti, a ako tužitelj uz tužbu radi razvoda braka nije podnio izvješće o obveznom savjetovanju i dokaz o sudjelovanju na prvom sastanku obiteljske medijacije, sud će pozvati tužitelja da ih podnese u skladu s danom uputom.“⁵⁹ „U postupku radi razvoda braka tužitelj može bez pristanka tuženika povući tužbu dok postupak nije pravomoćno okončan.“⁶⁰

Postoji slučaj kada je privremeno ograničeno jednostrano zahtijevanje razvoda braka a to da „muž nema pravo na tužbu radi razvoda braka za vrijeme trudnoće žene te sve dok njihovo dijete ne navrší godinu dana života.“⁶¹ Tom odredbom Obiteljskog Zakona iz 2015. želi se zaštititi žena kao majka i prvenstveno (nerođeno) dijete radi mogućeg ugrožavanja zdravlja i zbog posebne psihičke i fizičke osjetljivosti, a izlaganje sudskom postupku ne bi bilo u skladu sa interesom dobrobiti majke i djeteta. Privremeno ograničenje nastavlja se i nakon djetetova rođenja prvobitno kako bi se zaštitilo majčinstvo, no to također može doprinijeti poboljšanju odnosa bračnih drugova u procesu privikavanja na novi, drugačiji život, te samim tim do odustajanja od želje za razvodom braka. S druge strane, ukoliko majka za vrijeme trudnoće i tijekom prve godine djeteta proživljava obiteljsko nasilje, bilo psihičko ili fizičko, ili iz nekog drugog razloga želi razvesti brak, ona to može učiniti tužbom ili sporazumnim razvodom braka. Također, postoji još jedan slučaj kada se ograničava pravo na pokretanje postupka a odnosi se na odbacivanje tužbe za razvod braka ukoliko bračni drug nije sudjelovao u postupku obveznog savjetovanja (a bračni drugovi imaju maloljetno dijete) ili nije priložio dokaz o sudjelovanju.

⁵⁶ čl. 56. st. 1. i 2. ObZ

⁵⁷ čl. 56. st. 3. ObZ

⁵⁸ čl. 379. st. 1. ObZ

⁵⁹ čl. 379. st. 2. i 3. ObZ

⁶⁰ čl. 381. ObZ

⁶¹ čl. 50. st. 3. ObZ

Ukoliko tijekom parničnog postupka tuženi bračni drug izjavi da ne osporava razvod braka doći će do prijelaza iz tužbe u sporazumni razvod braka.

4.2. Sporazumni razvod braka

Osim razvoda braka podnošenjem tužbe jednog bračnog druga može se pokrenuti i sporazumni razvod braka koji se vodi kao izvanparnični postupak. Potrebno je podnesti zahtjev za sporazumni razvod braka te je „za suđenje u povodu prijedloga za sporazumni razvod braka nadležan je sud na čijem su području bračni drugovi imali posljednje zajedničko prebivalište.“⁶² Pored zahtjeva za sporazumni razvod braka potreban je izvod iz matice vjenčanih, rodni listovi djece (ukoliko ih bračni drugovi imaju), dokaz o uplati sudskih pristojbi, a ponekad su potrebne i potvrde o prebivalištu bračnih drugova. Navedeni dokumenti ne bi smjeli biti stariji od 6 mjeseci. Ovaj je postupak najjednostavniji i najekonomičniji ukoliko bračni drugovi nemaju zajedničku djecu s obzirom da je tada dovoljno samo podnesti sudu suglasni zahtjev te nema kompliciranog procesnog postupanja s obveznim savjetovanjem i obiteljskom medijacijom jer je naglasak na dogovoru i mirnom razilaženju a ne na zaštiti instituta braka. Naime, „Sud može donijeti odluku i bez održavanja rasprave ako ocijeni da rasprava nije potrebna“⁶³, a s obzirom da nema maloljetne djece, niti spora među bračnim drugovima samim tim nema potrebe za raspravom. Negativna strana neodržavanja rasprave može biti činjenica da je neki od bračnih drugova potencijalno prisiljen na sporazum te bi najbolje bilo da se u svakom slučaju zakaže rasprava.

U slučaju kada bračni drugovi imaju zajedničku maloljetnu djecu u trenutku podnošenja zahtjeva za sporazumni razvod braka spomenuli smo u prethodnom poglavlju kako je pretpostavka da će se bračni drugovi dogovoriti i o svim pitanjima vezanim za zajedničku djecu, pa su „dužni uz prijedlog za sporazumni razvod braka podnijeti izvješće o provedenom obveznom savjetovanju i plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi“⁶⁴. Tako je ovaj način rješavanja pitanja razvoda braka u biti sveobuhvatan, ali ipak jednostavan za bračne partnere. Ukoliko „bračni drugovi koji imaju zajedničko maloljetno dijete uz prijedlog za sporazumni razvod braka podnesu izvješće o obveznom savjetovanju starije od šest mjeseci, sud će prijedlog za sporazumni razvod braka odbaciti.“⁶⁵ U slučaju kada „bračni drugovi koji imaju zajedničko

⁶² čl. 455. st.1. ObZ

⁶³ čl. 439. ObZ

⁶⁴ Hrabar, et. al. (op. cit. u bilj. 1), str. 97.

⁶⁵ čl. 457. ObZ

maloljetno dijete uz prijedlog za sporazumni razvod braka nisu podnijeli izvješće o obveznom savjetovanju ili plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi ili sud utvrdi da plan nije u skladu s dobrobiti djeteta, sud će pozvati podnositelje da ih u roku od osam dana podnesu, odnosno dopune ili isprave u skladu s danom uputom.“⁶⁶ Ukoliko se u tom roku ne podnesu navedeni podnesci tada će se smatrat da je prijedlog za sporazumni razvod braka povučen. „Prijedlog za sporazumni razvod braka bračni drugovi mogu povući dok postupak nije pravomoćno okončan“⁶⁷, a osim toga može i samo jedan od bračnih drugova odustati od sporazumnog prijedloga te će tada doći do prijelaza u tužbu i konverzije u parnični postupak

4.3. Uloga centra za socijalnu skrb u postupcima razvoda braka

Centar za socijalnu skrb kao socijalna institucija nezaobilazna je ustanova koja je uključena u razvod braka, a u postupku razvoda braka uglavnom sudjeluje na način da donosi prijedloge, mišljenja te suglasnost za određene odluke.

Stručni tim centra za socijalnu skrb „nadležnog prema mjestu djetetova prebivališta, odnosno boravišta, ili prema mjestu zadnjeg zajedničkog prebivališta, odnosno boravišta bračnih ili izvanbračnih drugova“⁶⁸ provodi obvezno savjetovanje. Centar za socijalnu skrb dužan je zakazati sastanak obveznog savjetovanja nakon primitka zahtjeva, a po okončanju obveznog savjetovanja dužan sastaviti izvješće o sudjelovanju. Vidimo da je i zakonodavac nastojao pravno obvezati Centar za socijalnu skrb kako bi mu pomogao u pružanju usluge savjetovanja.

Nerijetke su situacije u kojima se roditelji ne mogu dogovoriti o zajedničkoj skrbi nad djecom. U slučaju kada se roditelji ne sporazume o već spomenutom planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi „centar za socijalnu skrb će ih savjetovati da pokušaju postići sporazum u postupku obiteljske medijacije.“⁶⁹

Centar za socijalnu skrb nema ovlasti donošenja rješenja i odluka o tome koliko će vremena dijete provoditi s drugim roditeljem niti s kojim će roditeljem dijete živjeti jer te ovlasti ima

⁶⁶ čl.458. st. 1. i 2. ObZ

⁶⁷ čl. 459. ObZ

⁶⁸ čl. 321, st. 2. ObZ

⁶⁹ čl. 327. st. 1. ObZ

samo sud. Dakle, vidimo kako je Centar za socijalnu skrb zaista neizostavan subjekt u postupku razvoda braka, ali završnu riječ temeljenu na rezultatima samog savjetovanja zadržava sud.

4.4. Obvezno savjetovanje

S obzirom da je porasla stopa razvoda braka države su bile potaknute na uspostavu različitih vrsta izvansudskog rješavanja obiteljskih sukoba. Bilo je potrebno postojanje instituta koji će pomoći u poboljšanju odnosa bračnih drugova i nastojati da se spriječi razvod braka primarno kako bi se zaštitio interes djeteta. Vidimo da se otvara mogućnost za pomoć i usmjeravanje bračnih drugova odnosno roditelja kako bi poboljšali odnose radi djece, a i radi njih samih.

Tako dolazimo do pravnog instituta koji se koristi danas- obveznog savjetovanja. Obvezno savjetovanje je „oblik pomoći članovima obitelji da donesu sporazumne odluke o obiteljskim odnosima vodeći posebnu brigu o zaštiti obiteljskih odnosa u kojima sudjeluje dijete te o pravnim posljedicama nepostizanja sporazuma i pokretanju sudskih postupaka u kojima se odlučuje o osobnim pravima djeteta.“⁷⁰ Dakle, vidimo da je obvezno savjetovanje primarno usmjereno na postizanje plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi i kako bi ih upozorio na pravne posljedice koje će naslijediti u slučaju da se ne sporazume, a osim toga ovim postupkom se želi postići dogovor bračnih drugova o pravnim posljedicama razvoda koje se odnose na samu djecu. Postoje određeni slučajevi kada se obvezno savjetovanje prije razvoda ne provodi, a to je kada su jedan ili oba bračna druga „lišena poslovne sposobnosti, ako nisu u stanju shvatiti značenje i posljedice postupka niti uz stručnu pomoć, nesposobna za rasuđivanje ili koji su nepoznatog prebivališta i boravišta.“⁷¹ Stoga, nema smisla provoditi postupak obveznog savjetovanja prije razvoda braka ukoliko jedan ili oba bračna druga nisu u mogućnosti shvatiti ozbiljnost situacije jer to za posljedicu može imati samo nesvrhovitost samog postupka. Uzmemo li u obzir da je obvezno savjetovanje način poticanja na sporazum može se reći da bi „poticanje na sporazum značilo usmjeriti stranke na pozitivne strane njihova dogovaranja, na prednosti koje mogu postići odluče li se same oblikovati rješenja otvorenih pitanja, a ne prepustiti da umjesto njih o tome odluči sud, upoznati ih s ulogom medijatora kao osobe koja

⁷⁰ čl. 321, st. 1. ObZ

⁷¹ čl. 326., st. 1. ObZ

im u tome može pomoći i sl.⁷² U skladu s navedenim, za bračne drugove najbolje bi bilo da se sami sporazume, no ukoliko bračni drugovi nisu u stanju donesti sporazum nastupiti će negativna strana, a to je da će sud morati biti taj koji odlučuje umjesto njih te će „donijeti odluku s kojim će roditeljem dijete stanovati, o roditeljskoj skrbi, o ostvarivanju osobnih odnosa s drugim roditeljem i o uzdržavanju djeteta, zatim omogućiti djetetu izražavanje mišljenja i djetetu imenovati posebnog skrbnika.“⁷³ „Imenovanje posebnog skrbnika ima za cilj pružiti djetetu posebnu zaštitu u okolnostima postojanja roditeljskog sukoba kada je upitna njihova sposobnost da se usmjere na zaštitu interesa svoga djeteta.“⁷⁴

Sadržaj obveznog savjetovanja obuhvaća „upoznavanje bračnih drugova o mogućnosti bračnog savjetovanja, upoznavanje bračnih drugova o pravnim i psihosocijalnim posljedicama razvoda braka u odnosu na njih i djecu, upućivanje bračnih drugova da su dužni voditi računa o djetetovoj dobrobiti prigodom uređenja spornih obiteljskih odnosa, upoznavanje bračnih drugova sa sadržajem plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi i pružanje pomoći ako to zahtijevaju, upoznavanje s prednostima obiteljske medijacije i informiranje bračnih drugova o dostupnim obiteljskim medijatorima, informiranje bračnih drugova koji se namjeravaju razvesti o obvezi odaziva prvom sastanku obiteljske medijacije ako nisu postigli sporazum, odnosno plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi i upoznavanje bračnih drugova s postupkom radi razvoda braka pokrenutog tužbom jednog od bračnih drugova.“⁷⁵ Također se, u postupku obveznog savjetovanja, može djetetu omogućiti izražavanje mišljenja uz pristanak njegovih roditelja.⁷⁶

Zaključujemo da je postupak obveznog savjetovanja primarno usmjeren zaštitu interesa djeteta a u najboljem je interesu djeteta, ukoliko već roditelji nisu u mogućnosti imati skladan bračni život, mirno razilaženje bračnih drugova te samim tim na taj način osiguravanje kvalitetnijih odnosa i nakon okončanja postupka.

⁷² Čulo Margaletić, Anica, "Obvezno savjetovanje i obiteljska medijacija kao oblici obiteljskoppravne pomoći obitelji u krizi", *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, 12:1/2021, str. 73.

⁷³ čl. 327. ObZ

⁷⁴ Hrabar, et. al. (op. cit. u bilj. 1), str. 262.

⁷⁵ čl. 235, st. 1. ObZ

⁷⁶ čl. 235, st. 2. ObZ

4.5. Obiteljska medijacija

U sadržaju obveznog savjetovanja nalazi se potreba upoznavanja bračnih drugova s prednostima obiteljske medijacije kao alternativnog postupka. Obiteljska medijacija je „postupak u kojem stranke nastoje sporazumno riješiti spor iz obiteljskih odnosa uz pomoć jednog ili više obiteljskih medijatora.“⁷⁷ Naime, svrha oba postupka je sporazumno uređivanje odnosa s djetetom te same roditeljske skrbi, no zapravo obvezno savjetovanje može biti priprema za sudjelovanje u postupku obiteljske medijacije kao načina za mirno rješavanje obiteljskih konflikata. Iako je u pravilu dobrovoljna za razliku od obveznog savjetovanja koje je, kako i sama riječ govori, obvezno, zapravo postoji iznimka jer je zakonodavac propisao obvezu „prvog sastanka obiteljske medijacije prije pokretanja postupka radi razvoda braka“⁷⁸ „Na taj se način stvara dodatan pritisak koji povećava otpor, a medijacija postaje besmislen postupak koji treba obaviti kako bi se postigao cilj – razvod.“⁷⁹ u slučaju kada nije postignut sporazum odnosno plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi za vrijeme obveznog savjetovanja. Druga definicija kaže kako je obiteljska medijacija „kratkotrajni proces koji počiva na procesu rješavanja problema pregovaranjem i olakšavanju komunikacije između članova obitelji u kojem im treća osoba pomaže u identificiranju potreba, briga i strahova te osmišljavanju izvedivih i prihvatljivih rješenja sukoba kako bi se postigao zajednički sporazum“⁸⁰. Sudsko, odnosno formalno rješavanje konflikata vrlo vjerojatno bi moglo dovesti do produblivanja sukoba, no kod ovakvog neformalnog postupka veća je fleksibilnost te nije potrebno razgovarati isključivo o pravnim elementima, već je moguće fokusirati se na razgovor o željama, interesima te vlastitim potrebama stranaka, a na taj se način postiže trajnost sporazuma koji su postigli. Također, kao posebnost ovog postupka navodi se njegova širina, odnosno postupak nije ograničen samo na obiteljske konflikte već je moguće „sporazumjeti se i o svim drugim spornim pitanjima imovinske i neimovinske naravi“⁸¹ čime se povećava učinkovitost ovog postupka.

Dakle, naglasak je na kratkotrajnosti procesa, a cilj je rješavanje problema komunikacijom. Vidimo da je cilj obiteljske medijacije napraviti ono što bračni partneri nisu u mogućnosti napraviti sami, dogovoriti se oko bitnih pitanja posredstvom treće osobe. Osim samog rješavanja spora i postizanja sporazuma iznimno je bitno kao cilj ovog postupka naglasiti

⁷⁷ čl. 331, st. 1. ObZ

⁷⁸ čl. 320. st. 3. ObZ

⁷⁹ Majstorović, Irena, " Obvezno savjetovanje i obiteljska medijacija de lege lata i de lege ferenda" Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, 2017, str. 139.-140.

⁸⁰ Sladović Franz, Branka, "Obilježja obiteljske medijacije", Ljetopis socijalnog rada, 12:2/2005., str. 301.

⁸¹ čl. 331. st. 3. ObZ

očuvanje dobrih odnosa i nakon samog okončanja postupka kako bi se ostvario najbolji interes djeteta. Ovaj je institut zbog toga i koristan jer direktno doprinosi kvalitetnijem i dugoročnijem rješavanju problema bračnih drugova.

Kada govorimo o provedbi obiteljske medijacije ona se „može provoditi neovisno o sudskom postupku prije pokretanja sudskog postupka, za vrijeme njegova trajanja ili nakon dovršetka sudskog postupka. Obiteljska medijacija ne provodi se prije pokretanja postupka ovrhe i osiguranja.“⁸² Postoje određeni slučajevi, nabrojani u odredbi čl. 332. st. 1. ObZ-a 2015., kada se obiteljska medijacija ne provodi, a obuhvaćaju „slučajeve kada prema procjeni stručnog tima centra za socijalnu skrb ili obiteljskog medijatora zbog obiteljskog nasilja nije moguće ravnopravno sudjelovanje bračnih drugova u postupku medijacije, ako su jedan ili oba bračna druga lišeni poslovne sposobnosti, a nisu u stanju shvatiti značenje i pravne posljedice postupka ni uz stručnu pomoć, ako su jedan ili oba bračna druga nesposobni za rasuđivanje i ako bračni drug ima nepoznato prebivalište i boravište.“⁸³ „Obiteljski je medijator posebno educirana i nepristrana osoba upisana u registar medijatora.“⁸⁴ Bilo bi sasvim nečasno i neprofesionalno kad bi obiteljski medijator bila osoba naklonjena jednom od bračnih drugova. Na taj način jedan bi od bračnih drugova vrlo vjerojatno ostvario ono što želi na nepošten način (npr. imovinsku korist). S druge strane „u ljudskoj je prirodi, a to se odražava i u pravnom sustavu, želja da zaštitimo slabiju stranu, to je načelo koje je upisano u našem kodu. Stoga se medijator treba stalno podsjećati da je ishod medijacije „u rukama stranaka“ te da nije odgovornost medijatora.“⁸⁵ Također, iznimno je bitno iskustvo i edukacija kako bi se medijator prilagodio te da bez obzira na svoje instinkte treba ostati usredotočen isključivo na poticanje rješavanja spora. „Obiteljski medijator i druge osobe uključene u postupak obiteljske medijacije dužne su čuvati povjerljive informacije i podatke za koje su saznale tijekom postupka obiteljske medijacije u odnosu na treće osobe, osim ako je priopćenje informacija nužno za provedbu ili ovrhu sporazuma ili ako je priopćenje informacija nužno radi zaštite djeteta čija je dobrobit ugrožena ili radi uklanjanja opasnosti od teške psihičke ili fizičke povrede integriteta osobe.“⁸⁶ Ukoliko se radi o manjem gradu vrlo vjerojatno će se bračni drugovi teže odlučiti za obiteljsku medijaciju, no u slučaju da se odluče, informacije i podatci moraju ostati povjerljivi kako ne bi došlo do narušavanja ugleda i časti bračnih drugova koji sudjeluju u postupku. Također,

⁸² čl. 334, st. 1., 2. ObZ

⁸³ čl. 332, st. 1. ObZ

⁸⁴ čl. 331, st. 2. ObZ

⁸⁵ Majstorović, op. cit. (bilj. 79), str. 140.

⁸⁶ čl. 335, st. 1. ObZ

„medijator će poticati stranke na prepoznavanje vlastitih interesa, otkrivanje relevantnih činjenica i pregovaranje, ohrabrivati ih na aktivno sudjelovanje i razmatranje različitih mogućih rješenja“⁸⁷, no pri tom medijator treba ostati neutralan, odnosno on nije ovlašten donositi odluke u sporu te ne smije izražavati svoje mišljenje i svoje stavove o rješavanju sporova jer ulogu u oblikovanju rezultata imaju isključivo stranke.

Kada govorimo o okončanju postupka obiteljskog savjetovanja vidjet ćemo da u slučaju da se stranke u postupku ne sporazume o „planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi, odnosno o drugom spornom obiteljskom odnosu, obiteljski medijator će u izvješću o obustavi postupka obiteljske medijacije navesti jesu li obje stranke aktivno sudjeleovale.“⁸⁸ Ako stranke nisu aktivno sudjeleovale ne postoji svrha daljnjeg provođenja postupka te će se sudionicima uručiti izvješće o obustavi.

4.6. Pravne posljedice razvoda braka

Uzmemo li u obzir da pravo pokretanja sudskog postupka za razvod braka imaju samo bračni drugovi, bez obzira radi li se o parničnom ili izvanparničnom postupku, podrazumijeva se da će postojati pravne posljedice razvoda. „Jedna od posljedica razvoda braka je da svaki od bračnih drugova nakon razvoda braka može zadržati prezime koje je imao u trenutku prestanka braka uz pretpostavku da je prigodom sklapanja braka promijenio prezime“.⁸⁹

Kada govorimo o sporazumijevanju o pravnim posljedicama razvoda braka radi se o onim pravnim posljedicama koje se odnose na djecu i onima koje se odnose na same bračne drugove. Sporazum o pravnim posljedicama koje se odnose na djecu obuhvaćaju dogovor oko „mjesta stanovanja djeteta, obiteljskoj kući ili stanu koji će predstavljati obiteljski dom, načinu ostvarivanja roditeljske skrbi i ostvarivanju osobnih odnosa s djetetom, a kao posljednje se navodi uzdržavanje djeteta.“⁹⁰ Dakle, bračni drugovi trebaju sastaviti takozvani plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi koji treba sadržavati „sporazum o tome s kojim će roditeljem dijete stanovati i način ostvarivanja roditeljske skrbi, ostvarivanju osobnih odnosa djeteta i roditelja s kojim dijete neće stanovati i visini uzdržavanja djeteta, odluku o tim pitanjima sud

⁸⁷ Hrabar, et. al. (op. cit. u bilj. 1), str. 265.

⁸⁸ čl. 337. st. 1. ObZ

⁸⁹ Hrabar, et. al. (op. cit. u bilj. 1), str. 97.

⁹⁰ čl. 52, st. 1. ObZ

će po službenoj dužnosti donijeti u postupku radi razvoda braka pokrenutog tužbom.“⁹¹ Tu se vidi postojanje dužnosti bračnih drugova da sudjeluju u obveznom savjetovanju kojemu je cilj donošenje sporazuma o prethodno navedenom sadržaju. Sukladno Obiteljskom zakonu iz 2015. godine, moguće je, također, dobrovoljno pristupiti obiteljskoj medijaciji no isključivo nakon postupka obveznog savjetovanja. Uzevši u obzir da su bračni drugovi obvezni podnesti, uz prijedlog za sporazumni razvod braka, izvješće o provedenom obveznom savjetovanju, neizostavan je sud u ulozi nadzornog tijela. On će u slučaju ne podnošenja plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi ili izvješća o obveznom savjetovanju upozoriti bračne drugove da plan odnosno izvješće podnesu, isprave ili dopune u roku od osam dana. Nakon isteka tog roka smatrat će se da su bračni drugovi odustali od prijedloga za sporazumni razvod braka, a sud će prijedlog za sporazumni razvod braka odbaciti. Ukoliko nakon nekog vremena bračni drugovi ponovno podnesu prijedlog za sporazumni razvod braka, dužni su ponovno sudjelovati u postupku obveznog savjetovanja, a podredno i u postupku obiteljske medijacije. „Ako se ne radi o sporazumnom razvodu braka već o tužbi jednog bračnog druga, tada izvješće o provedbi obveznog savjetovanja ili sudjelovanja na sastanku obiteljske medijacije ne smije biti starije od šest mjeseci. U slučaju da se tužitelj ogлуši na upozorenje suda te ne podnese izvješće o obveznom savjetovanju odnosno obiteljskoj medijaciji u roku od osam dana smatrat će se da je tužitelj odustao od tužbe radi razvoda braka“⁹².

Pravne posljedice koje se odnose na bračne drugove podrazumijevaju sporazumijevanje o „uređenju imovinskih odnosa bračnih drugova i uzdržavanju bračnog druga.“⁹³ Kada govorimo o uređenju imovinskih odnosa zapravo govorimo o diobi bračne stečevine koju su bračni drugovi stekli zajedno dok je trajala bračna zajednica, a tu se također uključuje odgovornost za obveze odnosno dugove. Osim toga, kao što je već spomenuto, moguće je postići sporazum o uzdržavanju bračnog druga. Postigne li se taj sporazum, može se podnijeti prijedlog „da se sporazum odobri u izvanparničnom postupku sukladno odredbama ovoga Zakona.“⁹⁴

Zaključujemo kako kod razvoda braka zakonodavac kao osnovni uvjet stavlja postojanje obostrane ili jednostrane želje za razvodom braka, dok nema razlike između činjenica o tome imaju li bračni drugovi odraslu djecu, maloljetnu djecu ili uopće nemaju djece.

⁹¹ čl. 53. ObZ

⁹² Hrabar, et. al. (op. cit. u bilj. 1), str. 99.

⁹³ čl. 52, st. 1. ObZ

⁹⁴ čl. 52. st. 3. ObZ

5. ZAKLJUČAK

U pravnoj regulativi Republike Hrvatske posebno je razrađen način razvoda braka. U današnjim pravnim normama kojima se regulira to pitanje, vidimo elemente nekih prošlih normi kao što su one iz rimskog ili kanonskog prava, ali i kasnijih zakonika. Međutim, današnji način pravne regulacije pitanja razvoda ima najviše obilježja građanskog pristupa u definiciji tog koncepta. Naime, država danas rješava pitanje građanskog braka te se ne može baviti pitanjem razvoda braka koje proizlazi iz pravila vjerske zajednice jer je to riješeno upravo pravnim pravilima vjerske zajednice. Analiziranjem uzroka razvoda braka i pravnih osnova, došlo se do zaključka da je najpoželjniji način za razvod braka upravo razvod braka na temelju sporazuma bračnih drugova. Taj oblik razvoda, zbog svoje jednostavnosti i mogućnosti postizanja kompromisa za koju je dokaz već samo sporazumijevanje supružnika o potrebi razvoda, država je odlučila i regulirati na način da ga se prakticira kao izvanparnični postupak. Za pretpostaviti je i kako taj način ima najmanje posljedice za budući dogovor oko pitanja djece supružnika koji se razvode, ali ni to država nije prepustila slučaju već je obvezala bračne drugove da to pitanje riješe već tijekom samog procesa razvoda.

Pokazalo se kako je uloga Centra za socijalnu skrb iznimno značajna u kompletnom postupku razvoda braka jer on provodi obvezno savjetovanje nakon čega sastavlja izvješće o sudjelovanju, a osim toga donosi mišljenja i preporuke koje su sudu iznimno važne radi stvaranja bolje predodžbe o cijelom postupku. Na taj je način Republika Hrvatska iskoristila institucije koje joj stoje na raspolaganju kako bi joj pomogle u rješavanju pitanja razvoda braka. Obveznim savjetovanjem i obiteljskom medijacijom nastoji se pomoći bračnim drugovima koji se žele razvesti da riješe nesuglasice međusobnom komunikacijom u prisutnosti treće strane, želeći kompletnom procesu pridodati objektivniji pristup.

Razvod braka u Hrvatskoj je postao sve češći, a kad mu se pripiše i podatak o sve manjem broju sklopljenih brakova, vidimo kako je stanje alarmantno. Međutim, za to je teško kriviti pravne norme kojima se regulira pitanjem razvoda jer njihov je glavni cilj omogućiti pojedincima da koriste svoja prava i razvedu se ukoliko za to uistinu postoji objektivna potreba.

LITERATURA

1. Alinčić, M. Rastava i razvod braka u 20. stoljeću. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu. 2002., 6. 1159-1180.
2. Alinčić, M., Hrabar, D., Jakovac-Lozić, D., Korać Graovac A., Obiteljsko pravo, Narodne novine, Zagreb, 2007.
3. Bratković M. Razvrgnuće braka u rimskom, kanonskom i suvremenom hrvatskom obiteljskom pravu. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu. 2011., 1 ; str. 109-148.
4. Čavarović-Gabor, B., Povezanost razvoda braka roditelja i simptoma traume kod djece. Ljetopis socijalnog rada, 15 (1), 2008. 69-71.
5. Čulo-Margaletić, A., Obvezno savjetovanje i obiteljska medijacija kao oblici obiteljskopravne pomoći obitelji u krizi. 73. 2021. 67-82.
6. Dobrovšak, Lj. Ženidbeno (bračno) pravo u 19. stoljeću u Hrvatskoj. Croatica Christiana periodica, 29 (56), 2005.
7. Državni zavod za statistiku. Broj živorođene djece u 2020. Zagreb. 2021.
8. Državni zavod za statistiku. Statistički ljetopis 2018. Zagreb. 2018.
9. Državni zavod za statistiku, Žene i muškarci u Hrvatskoj 2021., Zagreb. 2021.
10. Hrabar, D., Hlača, N., Jakovac-Lozić, D., Korać Graovac, A., Majstorović, I., Čulo Margaletić, A., Šimović, I., Obiteljsko pravo, Narodne Novine, Zagreb 2021.
11. Majstorović, I. (2017). Obvezno savjetovanje i obiteljska medijacija de lege lata i de lege ferenda. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, VIII* (posebni broj), 129-150.
12. Matošević, J. Mentalno zdravlje djece razvedenih roditelja, *Psychē : Časopis studenata psihologije*, 3(1) 2020. 57-68.
13. Obiteljski zakon (Narodne novine, br. 103/15, 98/19).

14. Obiteljski zakon (Narodne novine, br. 116/03).
15. Rock, C. B., Brak i obitelj. Biblijski pogledi, 11 (1-2), 2003. 123-152.
16. Sladović Franz, B., Obilježja obiteljske medijacije, Ljetopis socijalnog rada, 12(2), 2005. 301-320.
17. Zakon o parničnom postupku. Narodne novine. 117/03. 2003. Zagreb.

Izjava o izvornosti

Ja, Ivana Suknaić pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio/-la drugim izvorima do onih navedenih u radu.

____Ivana Suknaić, v.r.____
(potpis studenta)